

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Divinity Faculty of Recep Tayyip Erdogan University

e-ISSN: 2147-2823

RTEUIFD, December 2019

Yezîd'in Halifeliğinin Meşrûiyeti Meselesi

The Problem of the Legitimacy of Yazid's Caliphate

Abdullah NAMLI

Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir HBV Üni., İlahiyat Fak. TİB Anabilim Dalı
Asst. Prof. Nevşehir HBV Uni., Fac. of Theology, Dep. of Basic Islamic Studies
Nevşehir/Turkey

abdnamli@hotmail.com

ORCID ID: www.orcid.org/0000-0001-7099-3018

Atıf: Namlı, Abdullah. "Yezîd'in Halifeliğinin Meşrûiyeti Meselesi". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16 (2019): 521-547.

Doi: <https://doi.org/10.32950/rteuifd.603328>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 7 Ağustos / October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Ekim / November 2019

Yayın Tarihi / Published: 20 Aralık / December 2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Plagiarism: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.org.tr/rteuifd>

Copyright © Published by Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Divinity, Rize, 53100 Turkey. All rights reserved.

Yezîd'in Halifeliğinin Meşrûiyeti Meselesi

Öz: Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Osman'ın öldürülmesi ile birlikte Müslümanlar arasında siyâsî parçalanmalar yaşandı. Meşrû halife Hz. Ali'ye karşı Muâviye siyâsî bir güç olarak durdu ve elim hadiseler meydana geldi. Muâviye, savaşıarak, kan dökerek ve çeşitli siyâsî hamleler yaparak halifeliği ele geçiren ve onu saltanata dönüştüren kişidir. Kendinden sonra oğlu Yezîd'i veliyaht tayin etmiş ve Emevî saltanatını sağlamlaştırmıştır. Yezîd, Müslümanların halife olarak görmek istediği bir şahsiyet değildi. Zira onun dine uygun olmayan davranışları, Müslümanların nazarında meşrû bir halife olarak kabul edilmesine engel teşkil etmekteydi. Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, Harre Vak'ası, Mekke'nin kuşatılması ve Kâbe'nin taşa tutulması Yezîd'in meşrûiyetini onamayan Müslümanları haklı çıkaran olaylar olmakla birlikte Müslümanların gönüllerinde derin yaralar açan büyük felaketler olarak da tarihte yerini almıştır. Dolayısıyla Yezîd'in işlediği çürümlerin sonuçları özellikle siyasi ve itikadi açıdan günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Bu sebeple Yezîd'in ölümünden sonra özellikle Şîa grupları ona lâneti câiz gören bir anlayışa sahip olmuştur. Şîa'dan etkilenen bazı sünî şahıslar da lânet furyasına katılmıştır. Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu Yezîd'i haksız bulmakla beraber lânet etme konusunda temkinli davranmışlardır. Elde mevcut kesin deliller olmamasına rağmen aşırı giden bazı kesimler Yezîd'in kâfirliğine hükmetmiştir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Politik Teoloji, Hilâfet, Yezîd, Meşrûiyet.

The Problem of the Legitimacy of Yazid's Caliphate

Abstract: With the murder of Othman after the Prophet, political disintegration took place among the Muslims. Muawiyah, against the legitimate Caliph Ali, stood as a political force and suffered from painful events. Muawiyah is the one who fights, takes blood and plots the caliphate with various intrigues and turns him into the sultanate. After him, he appointed his son, Yazid, as heir to the Crown Prince and Umayyad consolidated his reign. Yazid was not a personality that Muslims wanted to see as caliph. His life contrary to religion, immersion into certain illicit in pleasure and enjoyment and behaviors that do not correspond to the caliphate position have prevented him to be a legitimate caliph. The martyrdom of Hussein in Karbala, the Harre massacre, the siege of Mecca and the keeping of the Kaaba are the major disasters that make the legitimacy of Yazid question controversial and deeply wounded in the hearts of Muslims. The consequences of the crimes Yazid committed still continue today. For this reason, after the death of Yazid, Shia groups had an understanding that cursing him is allowable. Some Sunni people affected by Shia are also involved in the curse. The majority of Ahl al-Sunnah find Yazid unfair and have a cautious approach to curse. Although there is no clear evidence, some of the excesses have ruled Yazid's disbelief.

Keywords: Kalâm (Islamic Theology), Politic Theology, Caliphate, Yazid, Legitimacy.

مشروعية خلافة يزيد

المخلص: حدث صراع سياسي بين المسلمين بمقتل الخليفة الثالث عثمان بن عفان الذي تولى الخلافة بعد وفاة النبي. ثم وقف معاوية كقوة سياسية ضد الخليفة الشرعي علي بن أبي طالب، وبعد ذلك وقعت أحداث أليمة. معاوية هو الشخص الذي استولى على الخلافة عن طريق القتال وسفك الدماء والمناورات السياسية المتنوعة وقد حولها إلى سلطنة. وقد عين ابنه يزيداً ولياً للعهد وبذلك عزز حكم الأمويين. ولكن يزيداً لم يكن شخصاً يرغب المسلمون فيه خليفة عليهم؛ لأن حياته التي لم تتطابق مع الدين؛ كانت مانعة لأن يكون خليفة شرعياً عند المسلمين. إن الحوادث التي جرت كاستشهاد الحسين في كربلاء، والقتل العام في الحارّة، وحصار مكة ورجم الكعبة كلها تظهر أن المسلمين الذين لا يقبلون شرعية خلافته محقّقون فضلاً عن أنها كوارث كبرى جرحت قلوب المسلمين جرحاً عميقاً. ونتائج جرائم يزيد التي ارتكبها مازال تأثيرها سياسياً واعتقادياً مستمراً حتى اليوم. لذا، فبعد وفاة يزيد جوّز بعض فرق الشيعة اللعنة عليه. وانجذب بعض الأفراد من أهل السنة تحت تأثير الشيعة أيضاً إلى لعنة يزيد. ومعظم أهل السنة عدّوا يزيداً شخصاً مخطئاً، لكنهم كانوا حذرين بشأن اللعنة. وعلى الرغم من عدم وجود أدلة محددة، فقد حكم بعض المتطرفين بكفر يزيد.

الكلمات المفتاحية: علم الكلام، اللاهوت السياسي، الخلافة، يزيد بن معاوية، المشروعية

GİRİŞ

Doğrulukla ve indirdiği hükümlerle idare etmek şartıyla Allah, insanı kendi halifesi tayin etmiştir (bk. el-Bakara 2/30; Âl-i İmrân 3/26; el-A'râf 7/128). Asr-ı Saadet döneminde "Medine İslam Devleti" diye bir niteleme bulunmamakla beraber Hz. Peygamber, peygamberlik görevinin yanında fiilen devlet başkanlığı görevlerini de yürütmekteydi.¹ O, vefat edince Ensâr ve Muhâcirler yani o dönemdeki tüm Müslümanlar, Hz. Peygamber'e bir halef seçilmesini ve İslam toplumunun başsız kalmamasını istiyorlardı. Zira Hz. Peygamber zamanında yapılan savaşlar sonrası Yahudilerin buldukları topraklardan sürülmesi, çevredeki Arap kabilelerinden bir kısmının savaşla itaat altına alınması, Suriyeli Hıristiyanların daveti üzerine Bizans imparatorunun Müslüman topraklarını ele geçirmek üzere ordu göndermesi² ve akîm kalan Tebük Gazvesi de düşünülünce İslam devletinin başsız kalması bir nevi intihar olurdu. Bu sebeple daha Hz. Peygamberin cenazesi kalkmadan Hz. Ebû Bekir, Benî Saîde Sakîfesi'nde toplanmış olan Müslümanların ittifakıyla ilk halife olmuştur.³ Klasik dönem Müslüman müellifler Hz. Peygamber'in vefatından sonra devleti yönetecek bir halifenin olması gerektiği konusunda müttefiktirler.⁴ Ayrıca bu müellifler halifeliğin tanımı, meşrûiyeti, halifede aranan şartlar, halifenin görevleri gibi hususlarda kanaatler ortaya koymuşlardır. Ali b. Muhammed el-Mâverdü'ye (ö. 450/1058) göre halifelik; "Dinin korunması ve dünyanın yönetilmesinde Hz. Peygamber'in halefligidir."⁵ İbn Haldûn'un (ö. 808/1406) tanımına göre halifelik: "İnsanları dünya ve ahiretteki faydaları konusunda şer'î nazarın gereğine göre yönetmek, demektir. Gerçekte o, dini korumakta (*hirâsetü'd-dîn*) ve dünyayı yönetmekte (*siyâsetü'd-dünyâ*) şeriat sahibinin yerini tutmaktır."⁶

¹ Bk. Mehmet Ali Kapar, *İslam'ın İlk Döneminde Bey'at ve Seçim Sistemi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 29-35.

² Nureddin el-Heysenî, *Mecme'u'z-zevâid ve menbe'u'l-fevâid*, 2. Baskı, thk. Hüsâmüddin el-Kudsî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), 6: 191.

³ Bk. Mustafa Fayda, *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*, 8. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2018), 112.

⁴ Bk. Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 297; Ebû'l-Muîn en-Neseî, *Tebşiratü'l-edille fi 'uşûlü'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün (Ankara: DİB Yayınları, 2003-2004), 2: 431-433; Sa'deddin Mesud b. Ömer et-Taftâzânî, *Şerhu'l-aķâid*, thk. Abdüsselam b. Abdulhâdî Şennâr (Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2007), 179; Muhammed b. Abdurrahmân İbn Haldûn, *Muķaddime*, 3. Baskı, trc. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: Milli Eğitim Yayinevi, 1988), 1: 483.

⁵ Ali b. Muhammed el-Mâverdü, *el-Ahkâmu's-sultâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1985), 5.

⁶ İbn Haldûn, *Muķaddime*, 1: 481.

Halifeye gerek olup olmadığı hususunu tartışmaya açan haricilerin bir kısmı “ bir halifeye gerek yok” iddiasını ileri sürmüşlerse⁷ de sahâbe döneminden günümüze kadar kurulmuş olan devletlerin her birinin bir yöneticinin emrinde varlıklarını sürdürdükleri gerçeği onların bu iddiasını geçersiz kılmaktadır.

Hız. Peygamberin vefatı sonrası onun yerine İslam toplumunun idarî sorumluluğunu üstlenen Hız. Ebûbekir ashabın büyük çoğunluğunun ittifakıyla yönetime geçmiştir. Onu takip eden diğer halifeler Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali de gerek o dönem gerek sonraki dönemlerde Müslümanların çok büyük kitlesinin meşrû yöneticisi/halifesi olarak kabul görmüş ancak Hız. Osman'ın hilâfetinin son yıllarından itibaren ortaya çıkan fitne olayları ve akabindeki Hız. Ali döneminde meydana gelen iç savaşlar Müslümanlar arasında bir takım ayrılıkları beraberinde getirdiği gibi kabile asabiyetini önceleyen Ümeyyeoğullarının İslam toplumunun yönetimini ele geçirme arzularının harekete geçmesinin yolunu açmıştır. Ümeyye oğulları, Hız. Osman'a mirasçı olduklarından dolayı halifelîğın kendi hakları olduğu düşüncesine sahip olmuşlardır.⁸ Muâviye, Hız. Osman'ın şehit edilmesinden, Hız. Ali'yi sorumlu tutarak onun halifelîğini tanımamıştır. Muâviye ve mensup olduğu Ümeyye oğulları ile birlikte Hız. Osman'ın katillerinin bulunamaması konusunu istismar ederek, kendisini onun vârisi ilan etmiştir.⁹ Hız. Osman'a karşı toplumda sevgi kalmadığı için Muâviye kabile rekabetini harekete geçirerek taraftar toplamıştır.¹⁰ Muâviye, kendisinin halife olması gerektiği iddiası ile değil, kısas ayetinin gereğini yerine getiremeyen Hız. Ali'nin meşrû halife olmadığı iddiasıyla ortaya çıkmıştır. O, Hız. Osman'ın katillerinin bulunup cezalandırılması isteği üzerinden güç kazanmıştır.¹¹

⁷ Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, 6. Baskı, thk. Emîr Ali Mehennâ-Ali Hasen Fâûr (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1997), 1: 143; Muhammed Hamîdullah, *İslam Müesseselerine Giriş*, trc. İhsan Süreyya Sırma (İstanbul: Bir Yayınclık, 1984), 102; Hamîdullah Muhammed, *İslam'da Devlet İdaresi*, 5. Baskı, trc. Kemal Kuşcu (Ankara: Nur Yayınları, 1979), 14; Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*, 3. Baskı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 56; Fahrettin Korkmaz, *Gazzâlî'de Devlet* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 105.

⁸ Atvân, *Emeviyyûn ve'l-hilâfe*, 13.

⁹ Hüseyin Atvân, *Emeviyyûn ve'l-hilâfe* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986), 13; İrfan Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân* (Ankara: Fecr Yayınları, 1990), 124.

¹⁰ Bk. Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 5. Baskı (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 164-165.

¹¹ Gerald R. Hawting, *The First Dynasty of Islam* (Illinois: Southern Illinois University Press, 1987), 27-28; Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, 174. Muâviye halifelîği Hız. Hasan'dan devraldıktan sonra da Hız. Osman'ın katillerini bulup cezalandırma davasını gündem dışına çıkarmıştır. Zira iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Hız. Osman'ın katillerini tespit etmek ve cezalandırmak için bir mahkeme

Hız. Ali ile Muâviye arasında meydana gelen olaylarda Hız. Ali'nin haklı olduğu ümmetin ittifakı ile sabittir.¹² Nitekim Muâviye, Hız. Ali yaşarken asla halife olamamıştır.¹³ Hız. Ali'nin şehadetinden sonra Hız. Hasan'a biat edilmiş olmasına rağmen o, birkaç ay sonra Muâviye ile anlaşma yolunu seçmiştir.¹⁴ Bu bağlamda Hız. Hasan'ın biatiyle¹⁵ Müslümanların yöneticisi olmuştur ve halife unvanı almıştır. Oğlu Yezîd'i veliaht tayin etme düşüncesi ashabın önde gelenlerince onaylanmamış olsa da netice değişmemiş kılıçla elde edilen yönetim veliahtlık tayiniyle saltanata dönüşmüştür. Muâviye'nin halifeliğinin meşrûiyetini sahâbelik sıfatı kurtarıırken oğlu Yezîd'in veliahtlığı yahut halifeliği özel yaşantısından dolayı tenkide tabi tutulmuş ve meşrûiyet problemi olarak görülmüştür.

Muâviye'den sonra da onun veliaht tayin ettiği oğlu Yezîd yönetime geçmiştir. Yezîd'in dönemi, çeşitli hak ihlallerinin ve zulmün egemen olduğu, katliamların yapıldığı, can, mal emniyetinin kalmadığı, namusların kirletildiği, her türlü mahremiyete el uzatıldığı, İslam'a aykırı uygulamaların meydana geldiği bir dönem olmuştur.

Bu araştırmadaki amacımız Yezîd'in döneminde meydana gelen acı olaylar ışığında kelimcilerin ve diğer Müslüman âlimlerin dinî bakış açılarıyla onun halifeliğinin meşrû olup olmadığını ortaya koymaktır. Yöntemimiz ise klasik dönem eserlerinden günümüze değin yazılı kaynaklarda yer alan konu ile ilgili verilerden

---

kurmamıştır. Ferdî olarak birkaç kişiden intikam alınmış olsa da bu amaçla hukûkî bir takibat yapılmadığı kesindir. Mehmet Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş* (Konya: Öykü Yayınları, 2005), 137; Adnan Demircan, *Ali-Muâviye Kavgası*, 5. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 53.

¹² İbn Haldûn, *Muqaddime*, 1: 553.

¹³ Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *'Uşûlü'd-dîn*, thk. Hans Peter Linss (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1963), 197; Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fi beyâni't-tevhîd*, thk. Ömür Türkmen (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 325.

¹⁴ Abdullah b. Kuteybe, *Halifeler ve Siyaset el-İmâme ve's-siyâse*, trc. Kadir Erbil (Samsun: Ma'ruf Yayınları, 2017), 189-190; Sâlimî, *et-Temhîd*, 328. Hız. Hasan ile Muâviye'nin anlaşmasında çeşitli maddeler bulunmakla beraber dikkat çekici maddelerden birkaçı şunlardır: Muâviye'den sonra Hız. Hasan halife olacak veya Muâviye vefat ettikten sonra halife seçimi Müslümanlardan oluşan bir şûrâ vasıtasıyla gerçekleşecekti. Muâviye kendisinden sonra veliaht tayin etmeyecekti. Anlaşma maddelerinin kritiği için bk. Mehmet Ali Kapar, *Halifeliğin Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 27-28; Mehmet Bahaüddin Varol, *Hız. Hasan* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 152-157.

¹⁵ Muâviye'ye yapılan bu biat özgürce yapılan bir biat olmaktan çok durumu kabullenmek ve ümmetin birliğini koruma yolunda duyarlılık göstermek türünden bir biattır. Bk. M. Ziyaüddin Rayyıs, *İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi*, 2. Baskı, trc. Ahmet Sarıkaya (İstanbul: Nehir Yayınları, 1995), 176.

faydalanarak günümüz insanına öz olarak bu bilgileri aktarmaktır. Hedefimiz Yezîd'in veliaht tayin edilmesi ile birlikte yönetimde bulunduğu dönem içerisinde meydana gelen ve onun meşrû olmadığını gösteren olayları sebep ve sonuçları ile incelemek bu suretle de bir sonuca ulaşmaktır.

1. YEZÎD B. MUÂVİYE'NİN HALİFELİĞİ

Muâviye vefat edince oğlu Yezîd devletin başına geçmiştir. Daha önceden veliaht tayin edilmiş olması sebebiyle onun devletin başına geçmesi babasının ölümüyle başlayan bir süreç değildir.

Yezîd en çok şu konularda eleştirilmiştir; İslam tarihinde ilk veliaht olması. İslam'ın emir ve yasaklarına aykırı bir hayat tarzı. Kendisi gibi zâlim vali ve komutanları işbaşına getirmesi. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi. Harre Vak'ası'nda seksen veya yüz sahâbenin öldürülmesi, Medinelilerin canı, malı ve iffetinin helâl sayılması vb. dir.¹⁶

1.1. Yezîd'in Veliaht Tayin Edilmesi ve Halifelîğin Saltanata Dönüşmesi

Yezîd'in babası tarafından veliaht tayin edilmesi Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) tarafından telkin edilmiştir. Şöyle ki: Muğîre, Kûfe valisi iken azledilip, yerine Saîd b. el-Âs'ın tayin edileceğini duyunca, Kûfe'den kalkıp Şam'a gelmiş, Muâviye ile görüşmüş ve ona; "Ey Mü'minlerin emiri, bu ümmetin ne kadar çok muhalefet ve fitne yaşadığını biliyorsun. Korkarım senin ölümünden sonra insanlar, Hz. Osman'dan sonra yaşadığı olayları tekrar yaşarlar. Senden sonra adını belirlediğin birini yerine hazırla ki, şaşkınlık yaşamadan ona biat etsinler. O kişi de oğlun Yezîd olsun" demiştir.¹⁷ Hanımları arasındaki çekişme yüzünden bu konu önceleri Muâviye'ye zor gelmişken daha sonra o, veliahtlık işi için faaliyete başlamıştır.

Veliahtlık konusunda, Dahhâk b. Kays (ö. 64/684), Abdurrahmân b. Osman es-Sekafî (ö. ?), Abdullah b. Misade el-Fezârî (ö. ?), Sevr b. Ma'n es-Sülemî (ö. ?), Abdullah b. İsam el-Eş'arî (ö. ?) ve Ahnef b. Kays (ö. 67/687), Muâviye'ye destek ve

¹⁶ Bk. İmâdüddîn el-Melikü'l-Müeyyed İsmail Ebü'l-Fidâ, *Muhtaşar fi ahbâri'l-beşer* (Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, 1907), 1: 192; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Cize: Hicr li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1997-1999), 11: 579, 616-617; Sırma, *Hilafetten Saltanata Emevîler Dönemi*, 61-63.

¹⁷ İbn Kuteybe, *Halifeler ve Siyaset*, 192; Kapar, *Halifelîğin Emevîlere Geçiş ve Verasete Dönüşmesi*, 47; Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*, 246.

yardım edenlerdir.¹⁸ Muâviye, Kûfelilerin ve Basralıların veliahtlık konusunda nabzını yoklamış, Basra valisi Ziyâd b. Ubeyd'in (ö. 53/673),¹⁹ temkinli olmasını, acele etmemesini tavsiye etmesi üzerine çalışmalarına ara vermiştir. Ziyâd'ın ölümünden sonra Yezîd'e biat edilmesini açıkça ilan etmiş ve etrafa mektuplar göndermiştir.²⁰

Hicrî 50/670 yılında Muâviye, Müslümanlar arasında yeni bir iç savaş olmasını engellemek bahanesiyle oğlu Yezîd'i veliaht tayin etti. Veliahtlığın kabulü için rüşvet olarak para harcamaktan da kaçınmamıştır.²¹ Muâviye'nin veliaht tayini büyük bir mukavemetle karşılandı. Sahâbenin çok büyük bir kısmı, Hulefâ-i Râşidîn'in evlatlarından bir grup ve Hz. Peygamber'in hanımlarından bazıları veliaht tayinine karşı durmuşlardır. Yezîd'i halifelğe ehil görmemişlerdir. Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer gibi sahâbiler bunu hilâfetin saltanata dönüşeceği düşüncesiyle kabul etmemişlerdir.²² Medine valisi Mervân b. Hakem, Mescid-i Nebî'de Yezîd'in veliahtlık meselesini ilan edince, Abdurrahmân b. Ebî Bekir ayağa kalkarak; "Ey Mervân sen de Muâviye de yalan söylüyorsunuz. Sizin istediğiniz şeyde Muhammed ümmeti için hayır yoktur. Siz halifelği, saltanata (herakliyye, kayseriyye) dönüştürüyorsunuz. Onlarda bir herakl öldüğünde yerine diğer bir herakl gelir", demiştir. Mervân'ın söylediklerini perde arkasından duyan Hz. Âişe de Mervân'a itiraz etmiştir. Bu itiraza Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr de katılmışlardır.²³ Bütün bu olanlardan sonra Muâviye Hicaz'a giderek veliahtlık işini anlatmaya ve muhalifleri iknaya çalıştıysa da başarılı olamamış, tehditle durumu kontrol altına almıştır.²⁴

Muâviye'nin, Yezîd'in veliahtlığını bu şekilde halka kerhen kabul ettirmiş olması bir delil teşkil ediyormuş gibi olsa da Muâviye'nin, Yezîd'i veliaht tayin etmesinin sebebi sadece halkın fiilî bir teşebbüste bulunmaması değildir. Bu

¹⁸ İbn Kuteybe, *Halifeler ve Siyaset*, 193-197.

¹⁹ Kaynaklarda Ziyâd b. Ubeyd; Ziyâd b. Ebîhi, Ziyâd b. Sümeyye, Ziyâd b. Ebî Süfyân diye de isimlendirilmektedir.

²⁰ Kapar, *Halifelğin Emevîlere Geçişi ve Verasete Dönüşmesi*, 53.

²¹ Bk. Ali b. Ebî'l-Kerem İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 3: 349-350.

²² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu't-Taberî târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 2. Baskı, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1967), 5: 340-341; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3: 351-352; Rayyıs, *İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi*, 177-179.

²³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3: 351.

²⁴ Thomas Walker Arnold, *The Caliphate* (Oxford: Oxford University Press, 1924), 22; Hawting, *The First Dynasty of Islam*, 44-46; Atvân, *Emeviyûn ve'l-hilâfe*, 51; Azimli, *Halifelik Tarihine Giriş*, 137-139.

konudaki esas sâik; halkın arzusunun Yezîd'in şahsında toplanmış olduğu değil, devlet yönetiminde Emevîlerin hak ve salahiyet sahibi olduğu düşüncesidir. Üstelik Emevîlerin o dönemde kendilerinden olmayan birisini veliaht olarak kabul etmeleri mümkün değildi. Onun için Muâviye, Yezîd'i veliaht tayin etti. Muâviye'nin birlik ve beraberliği korumak için bu yolu seçtiğini düşünenler de vardır.²⁵

Hız. Ebû Bekir'in kendisinden sonra Hız. Ömer'i halife tayin etmesine Müslümanların itirazları olmamıştır. Bu durumdan istihlâf veya veliahtlık yoluyla halife tayinin meşrû olduğu anlaşılmaktadır. Kelamcılar da bu konuda görüş birliği içerisindeyler. Bu şekilde istihlâf yoluyla tayinde en önemli şart, önceki halifenin meşrû olması, veliaht tayin edilen şahsın da imâmet için gerekli şartları taşıması gereklidir.²⁶ Yezîd'in veliahtlığına karşı mukavemet, onun şahsı zafiyetleri ile ilgili olup, halifelige ehil görülmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Yezîd, babası tarafından veliaht tayin edilmemiş olsaydı, Müslümanlar onu halife seçecek değillerdi. Yezîd, halifeliğini babasının bu konudaki çabasına borçludur.

1.2. Yezîd'in Halife Olması

Muâviye vefat edince Yezîd, Şam'da Medine dışındaki şehirlerin önde gelen kişilerinden halife olarak biat aldı (Receb 60/Nisan 680). Veliaht tayin edilmesine karşı çıkan Medineli grubun halifeliğine de karşı çıkmasından endişe eden Yezîd, Medine valisine gizlice haber göndererek babasının ölümü duyulmadan muhalif grubun biatını almasını emretti. Vali Hız. Hüseyin'den biat istemiş ancak o bir gün mühlet vermesi için validen istekte bulunmuştur. Ancak valinin kendilerini çağırmasından Muâviye'nin öldüğünü anlayan Abdullah b. Zübeyr ile Hız. Hüseyin Yezîd'e biat etmemek için o gece yola çıkıp Mekke'ye gittiler.²⁷

1.3. Kerbelâ Vak'ası

Hız. Ali'nin şehadetinden sonra Hız. Hasan'a biat edilmiş ve o altı ay kadar

²⁵ İbn Haldûn, *Muqaddime*, 1: 533-534.

²⁶ Bk. Ebû Bekir el-Bâkullânî, *Temhîdü'l-evâil ve telhîşu'd-delâil*, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1987), 503-504; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, 312; İbn Haldûn, *Muqaddime*, 1: 531; Hasan Gümüšoğlu, *İslam'da İmâmet ve Hilâfet*, 3. Baskı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017), 210-220.

²⁷ Ahmed b. Ebî Ya'kûb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemîr Mehennâ (Beyrut: Şirketü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 2010), 2: 154, 168; Hawting, *The First Dynasty of Islam*, 46-47; Metin Yurdagür, *Kelam Tarihi* (İstanbul: İfav Yayınları, 2017), 79; Ünal Kılıç, "Yezîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 43: 513-514.

halifelik yapmıştır. Daha sonra o, Muâviye ile anlaşarak halifeliği ona bırakmıştır. Hz. Hasan, vefatına sebep olan hastalığı ağırlaştığında kardeşi Hz. Hüseyin'e, "Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın bizde nübüvvet ve hilâfeti birleştirdiğini düşünmüyorum. Sefih Kûfelilerin seni isyan ettirip (huruç) halife yapabileceklerine asla inanmıyorum", diyerek onların güvenilmez olduğunu söylemiştir.²⁸ Ebû Saîd el-Hudrî de Hz. Ali'nin, Kûfeliler hakkındaki aynı minvaldeki sözlerini Hz. Hüseyin'le görüşerek ona aktarmış ve nasihat etmiştir.²⁹ Abdullah b. Ömer, umre dönüşü Hz. Hüseyin ile karşılaştığında Yezîd'e karşı huruç etmemesini, dünya işleri yerine ahiret işlerini tercih etmesini tavsiye etmiştir. Hz. Hüseyin, İbn Abbas'tan huruç için izin istemiş, o da bunu uygun görmemiştir.³⁰

Hz. Hüseyin'in, Yezîd'e biat etmediğini duyan Kûfeliler ona pek çok mektup yazıp, kendisini hilâfete getirmek istediklerini beyan ettiler. Kûfeliler Hz. Hüseyin'e heyetler de gönderdiler.³¹ Nitekim bu sıralarda Yezîd de, Medine valisine yazdığı mektubunda, Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'i biat etmeye zorlamasını, hızlı bir şekilde biatlerini almasını, onlar biat edinceye kadar bu konuda müsamahakâr davranmamasını, biatten kaçındıkları takdirde de boyunlarının vurulmasını emretmişti.³²

Hz. Hüseyin, bu mektubun içeriğinden haberdar olmuş, koşulsuz biat isteyen aynı zamanda hilâfete layık olmayan Yezîd'in baskıcı tutumuna karşı çıkmış olabilir. Yahut halifeliği hak etmediğini düşündüğü bir kişiye biat etmediği için öldürülme riskiyle karşı karşıya kaldığı için bu şekilde öldürülme riskiyle hiç olmazsa hak için kıyam ederek öldürülmeyi düşünerek hareket etmiş olabilir. Hz. Hüseyin sadece duyumlara göre hareket etmemiş, işin vahametini anlamak için olayları yerinde inceleyecek adamlar göndermiştir. Bunlardan birisi de Müslim b. Akîl'dir. Hz. Hüseyin, amcaoğlu Müslim b. Akîl'i olayları yerinde incelemesi için Kûfe'ye göndermişse de Müslim, Kûfelilerin

²⁸ Bk. Şemsüddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, 2. Baskı, thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990), 4: 40; Celâleddin es-Suyûtî, *Târîhu'l-hulefâ* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2003), 155; Varol, *Hz. Hasan*, 171.

²⁹ Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5: 5-6.

³⁰ Bk. Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5: 8-9.

³¹ Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 154; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, 238; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 309.

³² Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1996), 5: 313; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5: 338-340; Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 154; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, 238; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 308-309.

sözlerinden döndüklerini haber vermeden yakalanarak öldürülmüştür ki, onun öldürülmesinde valinin tutumu, Hz. Hüseyin'e karşı Yezîd'in kararlı tutumunun bir tezahürüdür. Hz. Hüseyin, olanlardan haberdar olmadığı için ailesi ve çok az sayıdaki taraftarları ile Kûfe'ye doğru hareket etmiştir. Sa'lebiyye mevkiine gelince Kûfelilerin sözlerinden döndüğünü amcaoğlu Müslim b. Akîl'in de öldürüldüğünü haber almış ve geri dönmek istemişse de yanındaki akrabalarının ısrarı ile Kerbelâ'ya 02 Muharrem 61/02 Ekim 681 yılında ulaştı.³³

Hz. Hüseyin'in maiyyetinde ailesi ile beraber 70 kişi vardı. Kûfe valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın emri ile Hz. Hüseyin'i bekleyen komutan Hur b. Yezîd durumu valiye bildirdi. Yezîd'e biat etmemeleri üzerine su edinme yolları kesildi. Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın ilk oku atmasıyla cinayet başladı. Hz. Hüseyin'e gaddarca dört bir taraftan saldırılmıştır. Sinan b. Enes en-Nehâî önce ona bir harbe saplayarak yere düşürmüş, sonra da saçlarını ve başını keserek şehit etmiştir, 10 Muharrem 61/10 Ekim 680.³⁴

Hz. Hüseyin'in kesik başı ve esirler Yezîd'in yanına Şam'a getirilince çok üzümlü ağladı ve Ubeydullah b. Ziyâd'a lânet ettiği söylenmekteyse de³⁵ bunlar hükümsüz ve boş sözlerdir. Yezîd, o zamandaki yarıdakçıları haricinde tüm ümmetin gözünde mel'ûn biri olarak tescillenmiştir.³⁶

³³ Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 155-156; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, 64-65, 72, 77, 95-96; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 80; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 313-317.

³⁴ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, 5: 400-467; Ya'kûbî, *Târîh*, 2: 156; Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, 207-208; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 80-81; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 322-323.

³⁵ Bk. Köksal, *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, 228-229, 237; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 81; Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri*, 325-327, 330-331; Adnan Demircan, *Kerbelâ Keder ve Belâ*, 3. Baskı (İstanbul: Beyan Yayınları, 2017), 65.

³⁶ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), Muhammed el-Hudârî (1872-1927), Muhammed İzzet Derveze (1888-1984) gibi bazı âlimler, Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden Yezîd'in, vali Ubeydullah b. Ziyâd'ın ve onun görevlendirdiği Hür b. Yezîd vb. komutan ve askerlerin sorumlu olmadıklarını iddia etmektedirler. Tüm Müslümanlara acı veren, bu uğursuz olayın meydana gelmesinden ve sonuçlarından Hz. Hüseyin'in sorumlu olduğunu söylemektedirler. Böylelikle Yezîd'i temize çıkarmak, onun Kerbelâ olayındaki birinci dereceden suçlu oluşunu örtmek ve suçu valiler ve komutanlara atmak gibi bir gayret içerisine girmiş bulunmaktadırlar. Bk. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-'Avâşim min'el-kaavâşim fi tahkiki mevâkifi's-şahâbe*, 6. Baskı, thk. Muhibbuddin el-Hatîb (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1992), 238-245; Muhammed el-Hudârî, *Muḥâdarât târihi'l-ümemi'l-İslâmiyye: ed-devletü'l-Ümeviyye*, thk. Muhammed el-Osmânî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1986), 460; Muhammed İzzet Derveze, *Târîhu'l-cinsi'l-'Arabî fi muhtelifi'l-eṭvâr ve'l-edvâr ve'l-aḫtâr* (Sayda-Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1964-1983), 8: 84-87, 383-384; Ünal Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*, 3. Baskı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 259-265; Hasan Gümüšoğlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 10. Baskı (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018), 71.

1.4. Harre Vak'ası

Harra ya da Harretü Vâkım, Medine'nin yakınlarındaki iki volkanik alandan biridir. Medine'nin doğu tarafında bulunan, volkanik arazi diye de bilinen ve tarihte Harre Vak'ası'nın meydana geldiği yerdir.³⁷

Harre Vak'ası'nın pek çok sebebi vardır. Bunlardan bir kısmı; Yezîd'in İslam'a uygun olmayan bir hayat yaşaması ve bu durumun Medine'de ifşası. Dini hayattan uzak, zevk ve sefa içinde yaşama. Namaz kılmama, içki içme, lüks, israf ve ihtişam. İstişare veya seçime dayalı hilâfeti güç ve kuvvet kullanarak saltanata dönüştürme. Emanetin ehline verilmemesi. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi. Emevî kabile asabiyeti temeline dayanan yönetim biçimi gibi başlıca dini ve siyasi hususlardır. Emevîlere muhalefetin zikri geçen hususların yanında ekonomik sebepleri de vardı ki, bunların başında, onların haksız yere edindikleri servetleri gelmektedir.³⁸

Yezîd, Kerbelâ Vak'ası sebebiyle oluşan aleyhindeki olumsuz havayı bertaraf etmek için Medine'nin ileri gelenlerinden bir heyeti Şam'a davet etti. Heyet mensuplarına ikramda bulunarak bol miktarda bahşış ve hediye verdi. Ancak heyettekiler, sefahate düşen ve halifelîğe yakışmayan işler yapan Yezîd'in durumunu yakından görünce büyük huzursuzluk duydular. Heyet Medine'ye dönünce Yezîd'in oyun ve eğlenceye daldığını, haramlara bulaştığını anlatarak isyanı gündeme getirdiler. Bu durum Medine'de büyük bir infiale yol açtı. Medine'de başlayan muhalefetin dinî yönü yanında Muâviye dönemine kadar uzanan ekonomik boyutu da vardı. Medine'deki gelişmeleri haber alan Yezîd vali aracılığıyla halkı tehdit eden bir mektup gönderdi.³⁹ Bütün bu sebeplerden dolayı Medineliler Yezîd'i hal' ettiklerini ilan ettiler.⁴⁰

Medine'de Yezîd'in dine aykırı hayatı ifşa olmuş buna kızan Yezîd, Müslim b. Ukbe komutasında on iki bin kişilik askeri gücü Medine'ye yollamıştır. Ordu, Harretü Vâkım denilen yerde karargâh kurmuştur. Medineliler eski hendeği

³⁷ Bk. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 249; Şihâbüddin Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sâdır, 1977), 2: 249; Şevki Dayf (ed.), *el-Mu'cemü'l-vasîf*, (Kahire: Mecemmu'l-Lugati'l-Arabiyye, Mektebetü'ş-Şurûki'd-Düveliyye, 2004), 165; Mustafa Küçükaşçı, "Harre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 16: 244-245.

³⁸ Yurdağür, *Kelam Tarihi*, 83.

³⁹ Yurdağür, *Kelam Tarihi*, 82; Mustafa Küçükaşçı, "Harre Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 16: 245-247.

⁴⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 612.

derinleştirip onları şehre sokmadılarsa da Hârise oğullarının ihaneti ile şehri ele geçirmişlerdir.⁴¹

Yezîd, komutanı Müslim'e şu emri verdiği kaynaklarda yer almaktadır: "Medinelileri bana biat etmeye çağır. Kabul edip biat ederlerse, onları bırak. Kabul etmezlerse onlarla savaş.⁴² Eğer onları yener, zafer elde edersen, üç gün milleti katledin; mallarını ellerinden alın, her şeylerini talan edin ve onlardan Yezîd'in kulları ve köleleri olduklarına dair biat alın. Medine'den sonra da Mekke'ye hareket edin."⁴³ Harre katliâmı sonucunda şehir ele geçirilince; Müslim b. Ukbe'nin emrindeki askerler Medine'nin üç gün boyunca yağmalanmasını mübah adetmişlerdir. Halkın canına ve malına kast edilmiştir. Dokuz yüz veya bin Müslüman kadına tecavüz edilmiş iffetleri, namusları kirletilmiştir. Seksen civarında sahâbeyi öldürmüşler, başlarını kesmişler ve kesik başları Şam'a göndermişlerdir. Tecavüze uğrayan kadınların doğurduğu çocuklara "Evlâdü'l-Harre: Harre Çocukları" denilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî'nin sakalının telleri tek tek yolunarak işkence edilmiş, bu durumda canını zor kurtarmıştır.⁴⁴ Bazı Müslümanlar önceki halifelere yaptıkları gibi "Allah'ın kitabı ve O'nun elçisinin sünneti üzere bağlı kalacağım" diye yemin edince bunlar da halkın gözleri önünde katledilmiştir. "Yezîd'in kulu ve kölesi" olduklarını baskı altında kabul edenler affedilmiştir.⁴⁵

1.5. Mekke Kuşatması

Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, Mekke'de Yezîd'e karşı muhalefetin lideri oldu. Gizlice biat aldı. Yezîd'in yolladığı orduyu mağlup etti.⁴⁶

⁴¹ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 5: 337; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 83.

⁴² Ebü'l-Fidâ, *Muhtaşar fi aḥbârî'l-beşer*, 1: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 616-617.

⁴³ Ebü'l-Fidâ, *Muhtaşar fi aḥbârî'l-beşer*, 1: 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 11: 579.

⁴⁴ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 249; Ali b. Abdillâh es-Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ bi aḥbârî dâri'l-Muḥtaşar*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1: 132; Küçükkaşçı, "Harre Savaşı", 16: 245-247. Belâzurî, Harre katliâmında öldürülen Müslümanların isimlerini de kaydeder. Bk. Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 5: 350. Harre Vak'asında yapılan şenâetlerin abartılarak nakledildiğini ileri sürenler bulunmaktadır. Bu konudaki değerlendirmeler için bk. Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*, 310-316. Rakamsal abartı olsa da olmasa da Müslümanların mallarının yağmalanması, bir tek Müslümanın suçsuz yere öldürülmesi, bir tek kadının iffetinin ayaklar altına alınması ve bunların meşrû görülmesi dahi kabul edilebilecek kötülükler değildir.

⁴⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 249; Semhûdî, *Vefâü'l-vefâ*, 1: 132; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 83; Küçükkaşçı, "Harre Savaşı", 16: 245-247.

⁴⁶ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 5: 337.

Yezîd, Harre Vak'ası'yla yetinmeyip, Emevî ordusunu Mekke üzerine göndermiştir. Ordunun komutanı Müslim b. Ukbe yolda Müşellel mevkiinde hastalandı; kumandanlığı Yezîd'in daha önce verdiği emir gereğince Husayn b. Nümeyr'e devrettikten sonra öldü.⁴⁷

Kerbela ve Harre Vak'alarının ardından Mekke'nin kuşatılması Yezîd'e duyulan düşmanlık ve nefreti daha da şiddetlendirdi. Husayn, Mekke önlerine varıp şehri kuşattı. Yezîd'in ölüm haberi Mekke'ye ulaşınca kadar altmış dört gün boyunca kuşatmayı sürdürdü. Yezîd'in gönderdiği ordu ile mücadele edip geri çekilmek zorunda kalan Abdullah b. Zübeyr son çare olarak Beytullah'a sığınmıştı. Yezîd'in komutanı Husayn, Mescid-i Haram'a sığınmış olan Abdullah b. Zübeyr'le savaşmaya devam ediyor, Kâbe'yi mancınıkla taşa tutuyordu. Askerlerden biri mızrağının ucundaki lifi ateşleyip Kâbe'ye attı; Kâbe'nin örtüsü yandı, oluşan sıcaklıktan duvarlar çatladı, duvarın taşları karardı (64/684). Yezîd ölünce Husayn b. Nümeyr, Mekke kuşatmasını kaldırdı. Husayn, Abdullah b. Zübeyr'i halife yapmak üzere Şam'a götürmeyi teklif etti ama o bunu kabul etmedi.⁴⁸ Husayn da Şam'a döndü.⁴⁹

Babasının siyâsî manevraları sonucu hilâfet makamına gelen Yezîd, Müslümanların kendisini hayırla yâd edeceği işler yapmamış, hep kötülükleri ve yaşattığı acılarla anılmıştır. Onun halifeliğinin meşrûiyeti ve ona karşı çıkan Hz. Hüseyin'in bu hurûcunun cevazı çeşitli mecralarda tartışılmıştır.

2. YEZÎD'İN HALİFELİĞİNİN MEŞRÛİYETİ MESELESİ

İslam âlimleri halifede bulunması gereken üstün özellik ve kabiliyetlerin tespit edilmesi konusunda çalışmalar yapmışlardır. İlk siyâsî ihtilaflar meselenin ele alınmasında etkili olmuştur.

2.1. Meşrû Halifede Aranan Özellikler ve Yezîd'in Halifeliği Meselesi

Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) göre halifenin genel seçiminin, iktidarı ele

⁴⁷ Bk. Ahmed b. Yahya el-Belâzurî, *Fütûhü'l-büldân*, trc. Mustafa Fayda (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987), 67; Yurdagür, *Kelam Tarihi*, 79-83; Kılıç, "Yezîd I", 43: 514.

⁴⁸ Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 5: 367; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3: 467.

⁴⁹ Bk. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 2: 249; Belâzurî, *Fütûhü'l-büldân*, 67; Kılıç, "Yezîd I", 43: 514. Kâbe'nin taşa tutulması ve yakılması ile ilgili rivâyetlerin kritiği için bk. Kılıç, *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*, 326-332.

geçirmeden önce olması gerekir.⁵⁰ Ona göre adalet, hilâfet için zorunlu şartlardandır. Zâlim veya fâsık kişi meşrû halife, kadı, müftü ve yönetici olamaz. Şayet onlar, bu sayılan görevlerde fiilen bulunmaktaysalar bu görevler bâtıldır ve Müslümanların onlara itaat etmeleri gerekmez. Ebû Hanîfe, “*hak imam*” ile “*fiilî imam*” arasında ayırım yapmaktadır. Ona göre fiilî imam bulunup, hak imam bulunmasa, fiilî imamın imâmeti meşrû olmasa bile Müslümanların cemaatle ilgili işleri meşrû bir şekilde devam eder.⁵¹

Kelamcılar imâmet konularına farklı açılardan yaklaşmışlardır. Bunlardan birisi imamette fazîlet meselesidir. Bu konuda Mu'tezile içerisinde birlik yoktur. Bağdat Mu'tezilesi, *imâmetü'l-mefdûl* görüşündedir. Bu görüşü Bısr b. Mu'temir (ö. 210/825) ve onu takip edenler savunmuştur. Buna göre hilâfete en uygun, en faziletli bir Müslüman varken, ondan daha az faziletli birinin imâmeti câizdir. Sahâbenin hilâfete en uygun ve en faziletli Hz. Ali olduğu halde; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın imâmeti de câizdir. Basra Mu'tezilesi ise *imâmetü'l-efdal* görüşünü benimsemiştir. Bu görüşe göre ümmetin hilâfete en uygun ve faziletlisinin imâmete getirilmesi en doğru olanıdır. Bu duruma göre fazîlet sırası Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'dir.⁵²

Ebü'l-Abbâs el-Kalânîsî (ö. 255/869), İbn Huzeyme (ö. 311/923) ve ehl-i hadis kelamcısı Hüseyin b. Fadl el-Becelî (ö. ?) imâmetü'l-mefdûl görüşünü benimsemektedir.⁵³ Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/936) de imâmetü'l-efdal konusunda Basra Mu'tezilesi ile müttefikdir. Eş'arî'ye göre imâmete en layık olan birisi varken daha az faziletli birisinin imam olması mümkün değildir. Şîa ve Râfızîler, imâmetü'l-mefdûl görüşünü asla kabul etmezler. Zeydiyye'den Süleyman b. Cerîr (ö. 187/803), Hz. Ali efdal olmakla beraber Hz. Osman'ın hilâfetinin ilk altı yılını câiz görmektedir.⁵⁴

Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1114), zamanının en faziletli olan kişinin

⁵⁰ Muhammed Ebû Zehrâ, *Ebü Hanîfe Hayâtuh ve aşruh ârâuh ve fıkhuuh*, 2. Baskı (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1977), 185-186.

⁵¹ Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1992), 1: 86-88; Nevin Abdilhâlık Mustafa, *İslam Siyâsî Düşüncesinde Muhalefet*, trc. Vecdi Akyüz (İstanbul: İz Yayınları, 1990), 285-286.

⁵² Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 318; Halil İbrahim Bulut, *İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: DİB Yayınları, 2016), 213.

⁵³ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 318; Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, 2: 443.

⁵⁴ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 318-319.

imametinin şart olmadığını, Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin (ö. 333/944), *Kitâbü'l-makâlât* isimli eserine dayandırarak nakletmektedir.⁵⁵

Kelamcılar, efdaliyet konusundan başka bir de imamda olması gereken vasıfları tespit etmeye çalışmışlardır. Abdulkâhîr el-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037) ifade ettiğine göre Eş'arîlere göre imâmet için dört şartın birincisi ilimdir. Bunun asgarisi müçtehit imamlardan kendisine ulaşan helâller ve haramlar hakkında bilgi sahibi olmaktır. İkincisi; adalet ve verâ sahibi olmaktır. Bunun en azı ise şahitlik edebilmesi ve şahitliğinin makbul olmasıdır. Üçüncüsü; halife siyaset yollarını ve meseleler konusunda alınabilecek tedbirleri bilmelidir. Bunun en asgarisi ise insanların mertebelerini bilmek, memurların, görevlilerin büyüklerinin üzerine, küçük rütbelilerini tayin etmemek, savaş usulleri hakkında bilgili olmaktır. Dördüncüsü ise Kureyş kabilesinden olmaktır. Şîa bu şartlara, günahlardan masum olmak diye bir madde daha eklemiştir.⁵⁶

Mâtürîdî'nin imâmetle ilgili görüşlerini Neseî, *Tebşîratü'l-edille fi 'uşûli'd-dîn* isimli eserinde nakletmektedir. Mâtürîdî'ye göre imâmet Kureyş'e aittir.⁵⁷ İmam; dinî hükümleri, helâl ve haramı bilmelidir. İnsanlarla iletişim becerisi olmalı, halka karşı davranışlarında adâb-ı muâşeret kurallarını yerine getirmelidir. Teb'asına karşı daima yardımsever olmalı, nefisini kötülüklerden ve tamahkarlıktan uzak tutmalıdır. Cömert, namuslu, iffetli, adaletli ve verâ sahibi olmalıdır. İş bitirici ve mazlumun hakkını zalimden alma konusunda cesur olmalıdır. Devletin sınırlarını koruyacak orduları bulunmalı, askerın önüne geçmede cesaret göstermeli, harp sanatlarını iyi bilmeli ve askerî manevralar yapabilmelidir. Siyaset sanatını iyi bilmelidir. Mâtürîdî'ye göre bütün bunlar imamda bulunması gereken meziyetlerdir.⁵⁸

Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111) de imamın adâletli olması gerektiği konusuna dikkat çeker ve "Mülk küfürle beraber ayakta durabilir ama zulümle asla ayakta duramaz", der.⁵⁹ Buradan hareketle Gazzâlî, Mecûsîlerin binlerce sene adâletle yönetilmekle beraber sonradan zulme meylettiklerini, sonunda da Hz.

⁵⁵ Neseî, *Tebşîratü'l-edille*, 2: 442.

⁵⁶ Bağdâdî, *'Uşûli'd-dîn*, 307; bk. İlyas Canikli, *Hadîslerle Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2004), 42-49.

⁵⁷ Neseî, *Tebşîratü'l-edille*, 2: 436-441.

⁵⁸ Neseî, *Tebşîratü'l-edille*, 2: 441.

⁵⁹ Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *et-Tibrü'l-mesbûk fi naşîhati'l-mülûk*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 43.

Ömer'in İrân'ı fethi ile İslam'la müşerref olduklarını nakleder.⁶⁰

Sa'deddin Mesud et-Taftâzânî (ö. 793/1390) en büyük imamda aranacak özellikleri Necmeddin Ömer en-Nesefî'nin (ö. 537/1142) akâid metnine dayanarak şu şekilde sıralamaktadır:

1- İmam zâhirde, halkın göreceği şekilde olmalıdır. Böylelikle ona müracaat edildiğinde maslahata uygun olarak işlerin görülmesi mümkün olur.

2- Zâlimlerin üstün gelmesi ve düşman korkusu sebebiyle İmâmiyye'de olduğu gibi gizli olmaması gerekir.

3- İmâmiyye'de olduğu gibi zamanla ortaya çıkacak biri gibi beklenen biri olmamalıdır.

4- İmamın Kureyş'ten olması gerekir.⁶¹ Başka kabilelerden olması câiz değildir. Hâşim oğullarından ve Hz. Ali evladından olması şart değildir.

5- İmamlarda masum olma şartı yoktur. Sadece peygamberler masum olur.

6- İmamın zamanının en faziletlisi olması şart değildir.

7- İmam, her bakımdan kâmil ve mutlak bir yöneticilik vasfına sahip olmalıdır. Müslüman, hür, akıllı ve ergenlik çağına girmiş olmalıdır. Farz ibadetlerin ifasında aktif görev almalıdır. Camide farz namazları kıldırmalıdır. Cuma ve bayram namazlarının edasında aktif olarak katılmalıdır.

8- İmam, siyaseti en iyi şekilde bilmeli ve uygulamalıdır.

9- İmam, ilmi, ameli, adaleti, yeterliliği ve cesaretiyle güç, kuvvet sahibi olmalıdır. O, dinî hüküm ve kanunları uygulamaya, İslam devletinin sınırlarını korumaya ve mazlumun hakkını zâlimden almaya muktedir olmalıdır.

10- İmam, günah işlemesi ve zulmetmesi sebebiyle azledilemez. İmam veya halife hata edebilir, günah işleyebilir. Bu gibi bahanelerle devlet başkanına itaat etmemek, ona isyan etmek ve ihtilal hareketini başlatmak (hurûc ale's-sultân) câiz görülmemiştir.

⁶⁰ Gazzâlî, *et-Tibrü'l-mesbûk*, 44-46.

⁶¹ Hilâfetin Kureyş'ten olması gerektiğini ifade eden hadislerin kritiği için bk. Mehmed Said Hatiboğlu, *Hilâfetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, 5. Baskı (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 66-108; a.mlf. *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*, 2. Baskı (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 48-53.

11- Salih (birr) olsun, fâcir (günahkâr) olsun her Müslümanın arkasında namaz kılınması câizdir.⁶²

Taftâzânî'nin ifadesine göre Hulefâ-i Râşidîn döneminden sonra imam ve emirler arasında fâsiklık ve zulmün yayılması sebebiyle yöneticinin zulmetmesi sonucunda azledilmeyeceği kanaatinin taşındığı söylenmiştir.⁶³ Bu ifadeden zulmeden yöneticiye her şartta mutlak itaat gerektiği manası çıkarılması doğru değildir. Siyasî meseleler sebebiyle cemaatle birlikte edâ edilmesi gereken namazların da terk edilmemesi gerektiği Hz. Peygamber'in emrine imtisalen vurgulanmıştır.

Halifelik konusunda tevârüs ve vasiyetin câiz olup-olmadığı da tartışılmıştır. Zeydiyye ve alt fırkası Cârûdiyye, Hz. Peygamber'in, isim zikretmeksizin vasıf olarak Hz. Ali'yi nassla imam tayin ettiğini sonra da ona oğulları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in mirasçı olduğunu iddia etmişlerdir. Hasan ve Hüseyin'den sonra imâmet bu iki göbekten doğrudan birisine miras kalmamıştır. Onlardan kim âlim ve sâlih olarak Rabbinin yoluna davet eder kılıcını çıkarıp, elinde tutabilirse onun imam olduğunu söylemişlerdir. İmâmiyye Şîası da imâmetin mîras yoluyla olduğu, görüşünü savunmuştur.⁶⁴

Emevîler ilk dönemlerde Hz. Osman'ın hilâfetine mirasçı olduklarını iddia etmişlerdir. Daha sonraları Hâricîler şûrâ nazariyesini ortaya attılar. Kaderiyye, Mürcie ve Cebriyye görüşleri ortaya çıktı. Hz. Ali taraftarları, Hâşimîler ve Abbâsîler de hilâfette veraset davasında bulununca bu durumda Emevîler veraset davalarını terk edip, cebir görüşüne meyletmişlerdir.⁶⁵ Emevîler cebri yücelterek; Allah'ın kendilerini halifelik için seçtiği, onların Allah'ın iradesi doğrultusunda hüküm ve tasarrufta buldukları görüşünü yerleştirmeye çalışmışlardır. Emevîler kendilerini Allah'ın yeryüzündeki halifesi ilan etmekten de çekinmemişlerdir.⁶⁶

Nesefî ve Bağdâdî, imâmetin miras yoluyla devam etmesi iddiasının hatalı olduğunu, Şîa gruplarının iddialarında olduğu gibi miras yoluyla devamı halinde

⁶² Taftâzânî, *Şerhu'l-aķâid*, 180-185. Bu ilke Hz. Peygamber'den nakledilen aynı mealdeki bir hadise dayanmaktadır. Bk. Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Beyrut: Müessesü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1988), "Salat", 63 (1: 218).

⁶³ Taftâzânî, *Şerhu'l-aķâid*, 183.

⁶⁴ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 312; Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, 2: 447.

⁶⁵ Atvân, *Emeviyyûn ve'l-ĥilâfe*, 19.

⁶⁶ Atvân, *Emeviyyûn ve'l-ĥilâfe*, 19-20.

ise Hz. Peygamber'den sonra amcası Abbas'ın bu işe daha layık olduğunu delil getirirler. Çünkü mirasta amca, amcaoğlundan daha önce gelir. Hz. Ali'nin zorunlu olarak nass ile tayin edildiği iddiasına gelince; bu doğru değildir. Zira o halifeliği miras yoluyla elde ettiyse nassla tayin bâtil olur. Miras başkasının olduğu zaman varis, mirasçıyı bir nassla mirastan mahrum edemez.⁶⁷ İmâmetin miras olması konusunda başka bir problem daha vardır. Şayet imâmet babasından Hz. Hasan'a geçmişse ondan Hz. Hüseyin'e değil Hasan'ın oğluna geçmesi gerekirdi.⁶⁸

İmâmetin gerekliliklerine uygun olan birisine vasiyet edilip-edilemeyeceği hakkında da ihtilaf edilmiştir. Hâricîler, Mürchie, Eş'arîler ve Mu'tezile'nin bir kısmı, imamette vasiyetin câiz olduğunu ama vâcip olmadığını kabul etmektedirler. Onlara göre imam, imâmete layık olan birisine vasiyette bulunursa, ümmete onun vasiyetini yerine getirmek düşer. Bu da Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ömer'e vasiyette bulunması, sahâbenin de bu konuda onun uygunluğuna icmâ etmesi örnek gösterilmektedir.⁶⁹ İmamın vefatının ardından vasiyet edilen yeni imamın İslam toplumu içerisinde Hz. Ömer'in yaptığı gibi şûrâyâ başvurması da câizdir. Zeydiyye'den Süleyman b. Cerîr'e göre ise; imam kendisinden sonra belirlediği birine vasiyet edebilir ancak ümmetin onun vasiyetini yerine getirmesi bu konudaki şûrâdan sonra uygun olabilir. Aksi takdirde ümmetin bu vasiyeti uygulama zorunluluğu yoktur.⁷⁰ İmâmiyye'nin çoğunluğuna göre ise nassla tayin edilen imam Hz. Ali dururken vasiyetle imam tayin edilmesi asla mümkün değildir.⁷¹

Yezîd, halifelik veya imâmet için sayılan bu özelliklerden hangilerini taşımaktadır ve ne derece halifelik makamına layıktır? Onun yönetime geldiği dönemden ölümüne kadar olan hayatını göz önünde bulundurarak gerekli özellikleri taşıyıp-taşımadığını kelimcilerin konuya bakış açılarına göre irdelememiz yerinde olacaktır.

Mâtürîdî kelamcısı Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 390/999) Yezîd'in yönetime geldiği dönemde zâlim olduğunu dolayısıyla da meşrû bir halife olamayacağını söylemektedir.⁷²

⁶⁷ Neseî, *Tebşîratü'l-edille*, 2: 447.

⁶⁸ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 312; Neseî, *Tebşîratü'l-edille*, 2: 448.

⁶⁹ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 312.

⁷⁰ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 312.

⁷¹ Bağdâdî, *'Uşûlü'd-dîn*, 312.

⁷² Bk. Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 198.

Eş'arî kalamcısı Ebû Bekir el-Bâkılânî (ö. 403/1012), "İmamın Hal'i ve Farz Olan İtaatin Düşmesi İçin Gerekenler" adlı başlık altında ele aldığı konuda; imamın irtidat etmesi, namaz kılmayı terk etmesi ve bunu teşvik etmesi, insanların mallarını gasp etmesi, haram kılınmış canı alması, hukuku zâyî etmesi ve had cezalarını uygulamaması vb. sebeplerden ötürü insanların çoğu katında fâsık ve zâlim olarak kabul edileceğini belirtmiştir.⁷³ Dolayısıyla Yezîd'din şahsında; namaz kılmayı terk, yönetiminde de; haksız elde edilen servet, Hz. Hüseyin'in haksız yere öldürülmesi, Emevî soyunun kayırılması şeklinde insanlar arasında adaletsizlik şartları gerçekleşmiş olmaktadır. Bâkılânî'nin şartlarına göre Yezîd'in hal' edilmesi gerekmektedir, ona itaat edilmesi de gerekmez.

Eş'arî kalamcısı İbn Fûrek (ö. 406/1015), herhangi bir isim vermeden, Hz. Osman'ı katledenlerle Talha, Zübeyr ve Hz. Hüseyin'in katillerinin fâsık olduklarını ifade etmektedir.⁷⁴ Buradan "*es-sebebü ke'l-fâil: bir şeye sebep olan o işi işleyen gibidir*" kuralına göre Hz. Hüseyin'in katledilmesine sebep olmasından dolayı Yezîd'in fâsık addedilebileceği sonucu çıkarılabilir. Bununla beraber İbn Fûrek'in sözlerinden Yezîd'in halifelığının meşrû olup-olmadığı sonucunu çıkarabilmemiz mümkün olmamaktadır.

Mâtürîdî kalamcısı Ebû Şekûr es-Sâlimî'ye (ö. 460?/1068?) göre Yezîd meşrû halife değildir. Çünkü o şarap içiyordu, oyun ve eğlenceye dalmıştı. Şan ve şöhrat peşindeydi. Hakkı sahibine vermiyor ve Allah'ın dini konusunda da fâsıklık yapıyordu.⁷⁵ Sâlimî, Yezîd'in imametinin meşrû olmadığına dair görüşünü şu argümanları ileri sürerek delillendirmeye çalışmaktadır. Bazı alimlere göre, imam fâsıklık yaptığı zaman onu azleden bir azledici olmasa da azlolunmuş olur, demişlerdir. Şafî, fâsık kişi yönetici ehlinden olmaz, demiştir. Çünkü şahitliği kabul edilmeyen bir kişi yönetici veya hüküm sahibi olamaz. Yöneticilik şahitlikten daha önemli bir iştir. Diğer taraftan Muâviye'nin, Yezîd'i veliaht tayini de yanlıştır. Bunun delili ise; Amr b. Âs'dan biat talep etmesidir. Şayet Yezîd veliaht tayin edilmişse bile biate ihtiyaç olmamalıydı. Sonra sahâbe ve Müslümanlar, Abdullah b. Zübeyr, Muhammed b. Hanefiyye ve Hz. Hüseyin'e

⁷³ Bâkılânî, *Temhîdül-evâil ve telhîşu'd-delâil*, 478.

⁷⁴ Ebû Bekir Muhammed b. Hasen İbn Fûrek, *Mücerredü maqâlâtî's-şeyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*, thk. Daniel Gimaret (Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1987), 189.

⁷⁵ Sâlimî, *et-Temhîd*, 328.

biatte ittifak etmedikleri gibi Yezîd'e biatte de ittifak etmediler. Biat etmesi gerekenlerden çoğu da Yezîd'e biatte ittifak etmediler. Zira o, âdil/adaletli bir imam değildi. Bu durumda da Hz. Hüseyin'in bâği olmadığı, hak bir imama karşı huruç etmediği ortaya çıkmaktadır.⁷⁶

Mâtürîdî kelimcisi Nûreddin es-Sâbûnî (ö. 580/1184), Yezîd'in ismini zikretmeksizin, imamette adâletin kemal şartlardan birisi olduğunu, imamın büyük günah işlemesi durumunda azledilmeye layık olacağını ancak imametın kendiliğinden düşmeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁷ Sâbûnî'nin ifadelerinden imamın kendiliğinden iktidarı bırakmak istemeyeceğini dolayısıyla onun adaleti uygulayacak bir mekanizma tarafından düşürülmesi gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu mekanizma "Ehlü'l-Hal' ve'l-Akd" olabilir.⁷⁸ Ancak Sâbûnî'nin halkı isyana teşvik etmekle itham edilmekten çekindiği için açıkça ifade etmediğini düşündüğümüz durum halkın onu düşürmesi yolu da olabilir. Bu ikinci yol fitne çıkmasına ve kan dökülmesine de sebep olabilir.

Sa'deddin Mesud et-Taftâzânî'ye göre Muâviye ve ondan sonra gelen yöneticiler halife değil melik ve emirdirler. Yine de o, bu durumu içinden çıkılmaz, müşkil bir mesele olarak algılamaktadır. Taftâzânî, halifede bulunması gereken pek çok teorik nitelik saymakla birlikte o, mutlak mânâda tüm yöneticilerin halife olmadığını söylemekten de kaçınmakta, Ömer b. Abdülâzîz (ö. 101/720) gibi Emevî ve Abbasî yöneticilerinden bazılarının halifeliklerinde ittifak edildiğini ifade etmektedir.⁷⁹

İbn Haldûn'a göre; "Fâsık olsa bile şeriat hükümlerine göre uygun olduğu zannedilerek Yezîd'in meşrû bir halife addedilmesi ve bu sebeple onun hüküm ve emirlerine itaat vâcib olduğu düşüncesi ile Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin Yezîd'e karşı savaşmaları câiz değildir vehmine kapılmak yanlıştır."⁸⁰ "Çünkü devlet idaresini elinde bulunduran fâsığın sadece şeriata uygun olan emir ve

⁷⁶ Sâlimî, *et-Temhîd*, 328-329.

⁷⁷ Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye min'el-kifâye fi'l-hidâye fi uşûli'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969), 101.

⁷⁸ İmamın hal' edilmesi ve Ehlü'l-Hal' ve'l-Akd hakkında daha fazla bilgi için bk. Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye*, 7-9; Kemal İbn Hümâm, *el-Müsâyere*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), 278; Taftâzânî, *Şerhu'l-aķâid*, 184; Gümüšoğlu, *İslam'da İmamet ve Hilafet*, 248-258.

⁷⁹ Taftâzânî, *Şerhu'l-aķâid*, 178.

⁸⁰ Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1: 551.

hükümlerine itaat etmek vâciptir. İmama karşı isyan edenlerle savaşmanın câiz olmasının şartı, imamın adaletli olmasıdır. Yezîd adaletli bir imam olmadığı için Yezîd'in emriyle Hz. Hüseyin ve taraftarları ile savaşmak câiz değildir. Hz. Hüseyin'e karşı asker sevk etmesi Yezîd'in fâsıklığını teyid eden delillerden biridir. Bu sebeple Kerbelâ'da öldürülen Hz. Hüseyin ve yanındakiler şehittir, ecirli ve sevaplıdır."⁸¹ Görüldüğü gibi İbn Haldûn, Yezîd'i meşrû bir halife saymamaktadır. Dolayısıyla onun verdiği emir de meşrû olmamaktadır.

İslam âlimleri meşrû halifede aranan şartları maddeleştirip sıralasalar da onlar için en önemli şart halife olacak kişinin kendi şahsında adalet sıfatını taşımasıdır. Bu da İslam'a uygun bir hayat tarzını fiilen yaşamak ve yaşatmakla olmaktadır. Yezîd, babasının veliaht tayin etmesine binaen kendisine hileli bir şekilde biat edilse de - Ebû Hanîfe'nin ayırımında olduğu gibi fiilen imam olmuş olsa da- hak imam vasfını kazanamamıştır. Bunda en büyük etken ise şahsında adalet vasfını taşınamamasıdır. Burada adaletten maksat halk arasında adaletin sağlanması, gelir dağılımının hakka uygun olması anlamında olduğu gibi dînî ve ahlâkî yönden ise Yezîd'in adaletli bir halife olabilmesi için kişisel olarak bazı ibadetler ve haramlar konusunda asgari seviyede hassasiyet göstermesi gerekiyordu ki, aksine o, bu konularda zafiyet göstermiştir.

SONUÇ

Muâviye siyasi hırsı sayesinde meşrû halife Hz. Ali'ye huruçta bulunup, savaşarak, kan dökerek, hile yaparak en sonunda iktidarı ele geçirmiş birisidir. O, İslam âleminin fiilen üç ayrı siyâsî gruba bölünmesinin müsebbiplerindendir. Muâviye, oğlu Yezîd'i veliaht tayin ederek, hilâfeti saltanata dönüştürmüş ve Emevî hanedanlığını başlatmıştır.

Yezîd, babası Muâviye'nin oluşturduğu uygun ortam ve kendisini veliaht tayin etmesi sayesinde yönetimi ele geçirmiş bir mütegalibedir. Kerbelâ olayının baş müsebbibi ve sorumlularından biridir. Yezîd ve ona uyanlar Harre katliâmında, üç gün her şeyi mübah kabul etmişlerse, üç gün boyunca yaptıkları şenâetleri meşrû görüyorlarsa haramı, helâl saydıkları anlamına gelmektedir. Haramı, helâl saymak ise küfürdür. Mekke'nin kuşatılması sonucunda Kâbe'nin mancınıkla taşlanması ise

---

⁸¹ İbn Haldûn, *Muqaddime*, 1: 552.

çok çirkin bir davranış ve Allah'ın muharremâtına saygısızlıktır.

Bazı yazarların Yezîd'i Kerbelâ olayı ve Harre Vak'ası'ndan sorumlu görmeyip, bu olayların suçunu valilere ve komutanlara atma gayreti içerisinde oldukları gözlemlenmektedir. Bunun amacı onu temize çıkarmak ve yaptığı kötülükleri önemsiz gibi göstermekten ibarettir. Unutmayalım ki tüm İslam dünyasını derinden yaralayan bu olaylar olurken fiilen sorumluluk makamında bulunan kişi Yezîd'dir. Onun, Hz. Hüseyin'i öldürme emri verip vermediği, Harre Vak'ası'nda meydana gelen şenâetler hakkında emrinin olup olmadığı sonucu değiştirecek bir durum değildir. Zira Yezîd, sorumluluk makamında bulunduğu onun döneminde meydana gelen olayların birinci dereceden siyasî sorumlusu odur. Suça iştirak eden valilerini azletmeyip bilakis makamlarında tutması onun bu olayları onayladığı sonucuna götürmektedir. Onun valileri ve komutanlarının bu olaylardaki sorumlulukları da göz ardı edilemez.

Yezîd döneminde meydana gelen olaylar Müslümanların birlik ve beraberliğine büyük bir darbe vurmuştur. Ayrılığı daha da derinleştirmiştir. Diğer taraftan Yezîd'e lânet edilmesi ve kâfir sayılması Şîi ve Râfîzîlerin görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Ehl-i Sünnet ekollerinden bazı kelimeler de onlardan etkilenmişlerdir. Ancak Yezîd'i sevip-sevmemek, onun halifeliğini meşrû görüp görmemek ve ona lânet etmek birbirinden farklı durumlardır. Yezîd veya herhangi bir Müslümana lânet edilmesi hoş karşılanacak bir davranış olmamakla birlikte yapılan lânetle kişinin eline bir şey geçmeyeceği açıktır. Üstelik lânet etmekle tarihî olayların akışı değişecek de değildir. Dolayısıyla lânet sadece psikolojik tatmin aracı olmaktan öteye geçmemektedir.

Yezîd, Müslümanların kâhir ekseriyetine göre şahsında adalet sıfatını taşımayan birisidir. Onun sebep olduğu vahim tarihî olaylar ve şahsî zafiyetleri nedeniyle Medineliler Yezîd'i hal' ettiklerini ilan etmişlerdi. Bu bakımdan o, fiilen devlet yöneticisi olsa bile adâlet vasfını taşımadığından meşrû halife olarak kabul görmemiştir. Halîfet-i Resûlillah sıfatı kendisine uygun bulunmamıştır.

KAYNAKÇA

Abdulhâlık Mustafa, Nevin. *İslam Siyâsî Düşüncesinde Muhalefet*. Trc. Vecdi Akyüz. İstanbul: İz Yayınları, 1990.

Akbulut, Ahmet. *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*. 5. Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2017.

Arnold, Thomas Walker. *The Caliphate*. Oxford: Oxford University Press, 1924.

Atvân, Hüseyin. *Emeviyân ve'l-hilâfe*. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1986.

Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muâviye b. Ebî Süfyân*. Ankara: Fecr Yayınları, 1990.

Azimli, Mehmet. *Halifelik Tarihine Giriş*. Konya: Öykü Yayınları, 2005.

Bağdâdî, Abdülkâhir. *'Uşûlü'd-dîn*. Thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.

Bâkılânî, Ebû Bekir. *Temhîdü'l-evâil ve telhîşu'd-delâil*. Thk. İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1987.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya. *Ensâbü'l-eşrâf*. Thk. Süheyl Zekkâr-Riyâd Zirikli. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya. *Fütûhü'l-büldân*. Trc. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1987.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Ashâb-ı Kirâm Hakkında Müslümanların Nezîh İtikadları-Hz. Muâviye Hakkındaki Suallere Cevaplar*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, 1948.

Bulut, Halil İbrahim. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Ankara: DİB Yayınları, 2016.

Canikli, İlyas. *Hadislere Göre Yöneticilere İtaatın Sınırları*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004.

Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *Ahîkâmü'l-Ḳur'ân*. Thk. Muhammed es-Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1992.

Dayf, Şevki (ed.). *el-Mu'cemü'l-vasîf*. Kahire: Mecemmu'l-Lugati'l-Arabiyye,

Mektebetü'ş-Şurûki'd-Düveliyye, 2004.

Demircan, Adnan. *Ali-Muâviye Kavgası*. 5. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

Demircan, Adnan. *Kerbela Keder ve Belâ*. 3. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2017.

Derveze, Muhammed İzzet. *Târîhu'l-cinsi'l-'Arabî fi muhtelifi'l-eṭvâr ve'l-edvâr ve'l-aḳtâr*. 8 Cilt. Sayda-Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1964-1983.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî. *Sünen*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. 3 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, 1988.

Ebû Zehrâ, Muhammed. *Ebû Hanîfe Hayâtuh ve aşruh ârâuh ve fikhuh*. 2. Baskı. Mısır: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1977.

Fayda, Mustafa. *Hulefâ-yı Râşidîn Devri*. 8. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2018.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İhyâ'u 'ulûmi'd-dîn*. Tlk. Zeynüddin el-İrâkî. 4 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1985.

Gazzâlî, Ebû Hâmid. *et-Tibrü'l-mesbûk fi naşîhati'l-mülûk*. Thk. Ahmed Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.

Girîdî, Sırrı. *Naḳdu'l-keḷâm fi 'akâidi'l-İslâm*. Dersaadet: Mekteb-i Sanayii Matbaası, 1894.

Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman. *Kelam*. 9. Baskı. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.

Gümüšoğlu, Hasan. *İslam Mezhepleri Tarihi*. 10. Baskı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2018.

Gümüšoğlu, Hasan. *İslam'da İmamet ve Hilafet*. 3. Baskı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2017.

Hamevî, Şihâbüddin Yâkut. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1977.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam'da Devlet İdaresi*. 5. Baskı. Trc. Kemal Kuşcu. İstanbul: Nur Yayınları, 1979.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam Müesseselerine Giriş*. Trc. İhsan Süreyya Sırma. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1984.

Hatiboğlu, Mehmed Said. *Hilafetin Kureyşliliği İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*. 5.

- Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. *Siyasi-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebetleri*. 2. Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Hawting, Gerald R. *The First Dynasty of Islam*. Illinois: Southern Illinois University Press, 1987.
- Heysemî, Nureddin. *Mecme' u'z-zevâid ve menbe' u'l-fevâid*. 2. Baskı. Thk. Hüsâmüddin el-Kudsî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967.
- Hudarî, Muhammed. *Muhâdarât târihi'l-ümemi'l-İslâmiyye: ed-devletü'l-Ümeviyye*. Thk. Muhammed el-Osmânî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1986.
- İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasen. *Mücerredü maqâlâti's-seyh Ebi'l-Hasen el-Eş'arî*. Thk. Daniel Gimaret. Beyrut: Dâru'l-Meşrik, 1987.
- İbn Haldûn, Muhammed b. Abdurrahmân. *Muqaddime*. 3. Baskı. Trc. Zakir Kadiri Ugan. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1988.
- İbn Hallikân, Şemsüddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve ebnâü ebnâi'z-zemân*. Thk. İhsan Abbâs. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1968-1972.
- İbn Hümâm, Kemal. *el-Müsâyere*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Ebü'l-Fidâ, İmâdüddin el-Melikü'l-Müeyyed İsmail. *Muhtaşar fi aĥbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: Matbaatü'l-Hüseyniyye, 1907.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cize: Hicr li't-Tıbbâati ve'n-Neşr, 1997-1999.
- İbn Kuteybe, Abdullah. *Halifeler ve Siyaset el-İmâme ve's-Siyâse*. Trc. Kadir Erbil. Samsun: Ma'ruf Yayınları, 2017.
- İbn Teymiyye, Takıyyüddin. *Minhâcü's-sünneti'n-Nebeviyye*. Thk. Muhammed Reşad Salim. 9 Cilt. Riyad: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1986.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *el-'Avâşım min'el-kavâşım fi tahkîki mevâkifi's-şahâbe*. 6. Baskı. Thk. Muhibbüddin el-Hafîb. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1992.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Ali b. Ebi'l-Kerem. *el-Kâmil fi't-târîĥ*. Thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.

Kapar, Mehmet Ali. *Halifelîğın Emevilere Geçişi ve Verasete DönüŖmesi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Kapar, Mehmet Ali. *İslam'ın İlk Dönemlerinde Bey'at ve Seçim Sistemi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

el-Kârî, Ali. *Đav'u'l-me'âlî Ŗerh-i bed'i'l-emâlî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1870.

Kâtip Çelebi. *Mîzânü'l-hak fî ihtiyârî'l-eħak*. Haz. Orhan Ŗaik Gökyay. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını, 1980.

Kılıç, Ünal. "Yezîd I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43: 513-514. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Kılıç, Ünal. *Tartışmaların Odağındaki Halife Yezîd*. 3. Baskı. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.

Korkmaz, Fahreddin. *Gazzâlî'de Devlet*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Köksal, Mustafa Asım. *H. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2003.

KüçükaŖı, Mustafa. "Harre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 244-245. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

KüçükaŖı, Mustafa. "Harre Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 245-247. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Mâverđî, Ali b. Muhammed. *el-Aħkâmu's-sultânîyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.

Mütevellî, Abdurrahmân b. Me'mûn. *el-Muğnî*. Thk. Marie Bernand. Kahire: Institut Français d'Archéologie Orientale, 1986.

Nesefî, Ebü'l-Muîn. *Tebşiratü'l-edille fî 'uŖülü'd-dîn*. Thk. Hüseyin Atay-Ŗaban Ali Düzgün. 2 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2003-2004.

Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*. 3. Baskı. İstanbul: Ensar NeŖriyat, 2014.

Pezdevî, Ebü'l-Yüsr. *'UŖülü'd-dîn*. Thk. Hans Peter Linss. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1963.

- Rayyıs, M. Ziyauddin. *İslam'da Siyasi Düşünce Tarihi*. 2. Baskı. Trc. Ahmet Sarıkaya. İstanbul: Nehir Yayınları, 1995.
- Sâbûnî, Nüreddin. *el-Bidâye min'el-kifâye fi'l-hidâye fi usûli'd-dîn*. Thk. Fethullah Huleyf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1969.
- Sâlimî, Ebû Şekûr. *et-Temhîd fi beyâni't-tevhîd*. Thk. Ömür Türkmen. Ankara: TDV Yayınları, 2017.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevî-Hâşimî İlişkileri*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Semhûdî, Ali b. Abdillâh. *Vefâü'l-vefâ bi aḥbâri dâri'l-Muṣṭafa*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Sırma, İhsan Süreyya. *Hilafetten Saltanata Emevîler Dönemi*. 22. Baskı. İstanbul: Beyan Yayınları, 2018.
- Suyûtî, Celâleddin. *Târîḫü'l-hulefâ*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- Şehristânî, Abdülkerim. *el-Milel ve'n-nihal*. 6. Baskı. Thk. Emîr Ali Mehennâ-Ali Hasen Fâûr. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rif, 1997.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîḫü't-Ṭaberî târiḫü'r-rusûl ve'l-mülûk*. 2. Baskı. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1967.
- Taftâzânî, Sa'deddin Mesud b. Ömer. *Şerḫü'l-aḳâid*. Thk. Abdüsselam b. Abdulhâdî Şennâr. Beyrut: Dâru'l-Beyrûtî, 2007.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-şâḫih (Sünenü't-Tirmizî)*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Varol, Mehmet Bahaüddin. *Hız. Hasan*. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Yâkûb. *Târîḫü'l-Ya'kûbî*. Thk. Abdülemîr Mehennâ. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 2010.
- Yurdagür, Metin. *Kelam Tarihi*. İstanbul: İfav Yayınları, 2017.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Târîḫü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-'a'lâm*. 2. Baskı. Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî. 53 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1990.